

Jaarboek

Beste lezer,

Een kring voor heemkunde kan zich beperken tot een vereniging met een nostalgisch tintje, door wat prenten, foto's en documenten uit de oude doos met grootmoederlijke zorg te koesteren en meer niet. Wij menen echter dat de taak van een heemkunde kring in de huidige maatschappij veel verder reikt.

Is het niet onze taak om aan volksontwikkeling te doen, is het niet zo dat we moeten zorgen via ons werk dat de cultuur een levend begrip wordt, dat de geschiedenis, zowel de plaatselijke als de regionale, de oude of de nieuwe, voor de mensen en zeker voor de jeugd deel uit maakt van hun actueel bestaan en dat diezelfde mensen via heemkunde ook gezonde ontspanning kunnen krijgen die een barrière kan vormen tegen de huidige televisie - en computercultuur.

In het verleden, tot vorig jaar, publiceerden wij tal van wetenswaardigheden met betrekking tot de plaatselijke en regionale geschiedenis van ons dorp in een 3- maandelijks tijdschrift.

Diverse onderwerpen vulden het tijdschrift; het ene al wat interessanter dan het andere, maar dat ze gelezen werden kwamen we steeds te weten dank zij de vele positieve en soms ook (terecht) kritische commentaren van onze talrijke leden en lezers. Onze doelstelling was ook steeds om het tijdschrift zowel qua inhoud als lay-out op een hoog niveau te tillen. Volgens vele van onze leden en sympathisanten zijn we hierin uitermate goed geslaagd.

De trend voor de publicaties van geschied - en heemkundekringen is in onze huidige maatschappij meer en meer gericht naar een jaarboek in plaats van naar een tijdschrift; vandaar dat wij vorig jaar besloten om over te schakelen naar een jaarboek.

En ... het eerste exemplaar ligt nu voor U.

Al onze medewerkers hebben uitermate hun best gedaan om U ook nu weer een gevarieerd aanbod van artikels met betrekking tot onze gemeente *vroeger en nu* aan te bieden. Het nieuwe jaarboek bevat bovendien talrijke foto's waardoor het voor iedere Balenaar (en Olmenaar) nog meer aantrekkelijk is en zeker de moeite waard is om te lezen en te bewaren.

Als voorzitter ben ik uitermate tevreden met dit nieuwe initiatief van onze kring; ik ben er rotsvast van overtuigd dat we ook nu weer, met de steun van al onze medewerkers en leden, gedurende vele jaren plezier zullen beleven aan deze nieuwe publicatie.

Ik wens U allen nog veel leesgenot.

Richard Vermeulen
Voorzitter Heemkring Balen

Van tollenaar tot douanier.

Richard Vermeulen

Vooraf

We beperken ons in deze studie tot de indirecte belastingen. Deze belastingen worden geïnd bij de eindverbruiker, dit wil zeggen dat de heffing gebeurt op het goed zelf, zonder te weten wie het uiteindelijk in definitieve eigendom zal hebben, en die uiteraard alle kosten van aankoop, vervoer en belastingen zal moeten dragen.

Vooraf doelen wij hierbij op de belastingen die aan de diverse grenzen (landsgrenzen, stadspoorten, waterwegen enz...) werden geheven, naast de accijnzen die vandaag eveneens in één adem met douanerechten worden uitgesproken.

Accijnzen werden geheven op alcoholische dranken en op smaakmakers als bijvoorbeeld zout en peper. Vandaag kennen we nog de «exotische» oorsprong in accijnzen als olie, koffie en suiker.

De tolambtenaar (vroeger) en de douanier (later) vervulden eigenlijk de taak van «grensbewaker»; hij zag toe op elke vorm van invoer, uitvoer en doorvoer. Zij weigerden goederen die niet binnen mochten, legden de voorwaarden op tot invoer en zagen toe op zowel de goederen als op de personen die de «grens» passeerden. Daarnaast waren zij ook nog «ontvangers van gelden»; zij inden de indirecte belastingen. De naam «fraudebestrijders» werd hun ook toegekend en tot slot stonden zij in voor opslag, bewaking en begeleiding van de goederen waarvoor zij een vergoeding dienden te ontvangen, met name een «retributie».

Langs waterwegen werd sinds het prilste begin van de geschiedenis der mensheid handel gedreven; toen moet er ongetwijfeld reeds een heffingssysteem op goederen bestaan hebben. Om een vrije doortocht, bescherming of een patent¹ te bekomen over de toenmalige “grenzen” heen gaven de handelaars of voermannen waarschijnlijk geschenken; later werden pas echte vaste heffingen opgelegd.

Volgens de meeste geschiedkundigen zouden de “advaloremrechten” (een recht geheven op de waarde van de goederen) de oudst gekende indirecte belastingen zijn.

---

¹ *Open brief, akte waarbij een bepaalde last wordt verstrekt of een recht wordt verleend (Van Dale).*

De heerser, koning, bemoeide zich niet met de inning; zijn rentmeesters werden belast met de belastingscollecte; die verpachtten ze verder aan de tolpachters. De invoerrechten, de uitvoerrechten en de wegentaksen waren toen de gemakkelijkste en de meest geliefkoosde inkomsten van de heer.

Kruisingen van wegen werden aangewend om “tolposten” op te zetten.

Bij de Romeinen bestond het douanerecht uit zware invoer- en uitvoerheffing aan de buitengrens (van het Rijk), een lichtere belasting tussen de districten en tenslotte een retributie voor het passeren van bruggen, stadspoorten enz... . Zij kenden naast het advalorumrecht ook het specifiek recht (per gewichtsmaat, per inhoudsmaat enz...), vrijstellingen en strafmaatregelen tegen smokkelaars. Naar alle waarschijnlijkheid kenden ze geen doorvoer of entrepotstelsel (wat de Grieken wel kenden).

Tijdens de periode van de feodaliteit zakte het vroegere systeem als een kaartenhuisje in mekaar; van de bestaande infrastructuur bleven enkel nog de versterkte strategische punten over.

De nationale belastingheffing verdween volkomen en het goederenverkeer werd bijna onmogelijk door invoer- en doorvoerheffingen, taksen op het gebruik van bruggen en doorlaatposten die onbetaalbaar werden.

Graven en hertogen beheerden als vazallen grote gebieden van Rijks- en Kroonvlaanderen; ze stelden zich steeds meer zelfstandig op tegenover van hun plaatselijke onderdanen en werden alzo zelf leenheer.

Er ontstonden heffingen waarvan we als indirecte kunnen beschouwen “de tolleren” op wegentaks en het tolrecht op goederen (geheven op de invalswegen).

De “licenten” zijn inkomsten in ruil voor bepaalde toelatingen van de graaf en de “convooien” zijn een vergoeding (retributie) voor het vrije verkeer door een bepaald gebied.

Nederzettingen betekenden handelsbloei; later uitgroeïend tot “stadsvorming” - steden werden geboren.

De verchristelijking in onze contreien bracht ook een vermenging mee van het koninklijk en kerkelijk gezag. De kerk probeerde (en kreeg) belastingvrijstelling en tevens het recht om “tienden” te heffen (één tiende van de opbrengst komend van door hen ontgonnen gronden). Voor de gemeente Balen denken we hier aan tiendenheffer Averbode (abdij).

Het ontstaan van internationale grenzen, het plaatsen van grenspalen en afbakeningen bracht met zich mee dat meer en meer controles op invalswegen mogelijk werden.

De graaf, de kerk en de steden hadden nu elk hun belangen en sloten verbonden: het internationalisme was geboren.

De administratie en de belastingheffing werden gecentraliseerd; de centrale bedev² verving de vroegere grafelijke bede en moest nu per gewest (Vlaanderen, Brabant, Henegouwen enz...) worden opgebracht, wel rekening houdend met hun kunnen.

---

² *Aanvraag van de (Lands)heer tot het opbrengen van een geldsom, oudtijds zoveel als belasting (Van Dale).*

In 1463 werden tijdens de Staten-Generaal de plaatselijke beden als vervallen beschouwd; ook de afschaffing van de kerkelijke belastingvrijheden werd toen een feit.

De gelijkstelling van belastingen voor steden en het platteland kwam er tijdens de regeerperiode van Karel V. Qua indirecte belastingen is het tijdens de regeerperiode van Karel V erg stil; weinig archivalia werden hiervan bewaard, waarschijnlijk omdat de “tollen” en “accijnzen” toen nog steeds toebehoorden aan de steden. Landelijk (op het platteland) was er toen nog een minimale tolnning.

Tijdens het bewind van Filips II werd het vernieuwd belastingstelsel misbruikt om de bevolking uit te zuigen. De Spanjaarden, onder bevel van hun veldheren, zaaiden dood en verderf in onze gewesten. Om al deze uitpattingen van agressie te financieren hadden zij veel geld nodig en de gemakkelijkste manier om het te bekomen waren de indirecte belastingen. Zij braken de macht (privileges) van de steden om er alzo hun eigen tollen en accijnzen te kunnen innen; zij gingen echter nog verder door ook de indirecte belastingen op het platteland aanzienlijk uit te breiden. Belastingen in natura behoorden nu definitief tot het einde, enkel “cash” kon er nog betaald worden. De kerktienden werden zelfs volledig afgeschaft; pas met de komst van Albrecht en Isabella nam de invloed van de kerk terug toe en werden de tienden terug van toepassing.

Met het verdrag van Munster (1648) was de scheiding met Nederland een feit. De grenzen werden hermetisch gesloten; de Schelde was totaal versperd. In Nederland draaide de economie op volle toeren, men sprak er van de “Gouden Eeuw”. De smokkelrage deed haar intrede; nood aan producten, de grote prijsverschillen en de ruime afzet in onze streken waren hiervoor een uitermate belangrijke voedingsbodem. Tal van geschillen in verband met de onnatuurlijke grens zorgden voor heel wat grensverdragen. Tot vandaag staan er nog steeds waardevolle “grensrechters” te verkomen tussen de hedendaagse grenspalen, het bewijs dat grenzen eenvoudiger te trekken zijn dan ze af te schaffen.

De grenzen kregen plots een meer militair, economisch en staatkundig karakter; ontstaan van “buitendiensten” van de douanen werd een noodzaak. De ontwikkeling van de cartografie hielp hierbij een handje; grensbewaking kon nu overal, zowel op gewestelijk als op staatsniveau.

Het ontstaan en het principe van de bij in- en uitvoer van goederen te betalen rechten gaat voor ons land terug tot de 17de eeuw onder het bewind van Albrecht en Isabella, terwijl de heffing van accijnzen op inzonderheid wijn, bier, vlees en graan pas dateert van de achttiende eeuw onder de Oostenrijkse Habsburgers.

In de eerste helft van de 18de eeuw, tijdens de regeerperiode van Maria Theresia, Keizerin van Oostenrijk en dus ook van de Oostenrijkse Nederlanden, werd er een echte douaneadministratie op poten gezet. Deze nieuwe administratie, die nog steeds beantwoordt aan de huidige opvattingen qua douane, dateert van 27 november 1731. De opgerichte Raad der Financiën bestond uit vier afdelingen: de domeinen, de douane,

Inhoud

Van tollenaar tot douanier.	5
Tolpalen in Balen	72
Wat vinden we voor Dessel?	79
Interessante lectuur uit ons eigen archief.	87
Hoe meer zielen hoe meer vreugd	106
Jan Baptist Deliën Honderden nakomelingen, doch weinigen dragen de naam van de stamvader	153
Balen in de media 2000.	160
Balen in de media 2001	179
Ik en ons Marie	197

Heemkring Balen vzw
Kruiermuseum

Colofon

Redactie: Vic Berckmans, Paul Hannes, Lieve Mens,
Guy Vanhoof en Richard Vermeulen.

Omslagfoto: Balen centrum vanuit de lucht, foto Coolens
en Deleuil 1994.

Logo Heemkring Balen: Chris Vandeput.

Ontwerp omslag: Drukkerij "Het Zoeklicht".

Lay-out: Walter Vermeulen.

Uitgegeven door: Heemkring Balen vzw.

Alle teksten verschijnen onder de enige en dwingende ver-
antwoordelijkheid van de auteur, hier treft de kring als vzw
geen rechtsaansprakelijkheid.

Verantwoordelijke uitgever: Richard Vermeulen voor
Heemkring Balen vzw.

Bestellen en Info:

Prijs van een jaarboek na verschijning € 16.

Leden en voorinschrijving: € 12.

Te bestellen door overschrijving op rekening 001-0597148-
92 van Heemkring Balen vzw, Vaarstraat 29 te 2490 Balen.
Rechtstreeks ook verkrijgbaar op ons kantoor, zelfde
adres.

<http://www.hkbalen.be.tf>

© 2002 Heemkring Balen vzw.